

Державний торговельно-економічний університет
Кафедра економічної теорії та конкурентної політики

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:

**РОЗВИТОК КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РИНКУ РОЗДРІБНИХ
БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ**

Студентки 4 курсу, 17 групи,
спеціальності 073
«Менеджмент»
освітньої програми «Управління
в сфері економічної
конкуренції»

Науковий керівник
доктор економічних
наук, професор

Гарант освітньої програми,
кандидат економічних наук,
доцент

Поканевич Валерії
Юріївни

Уманців Юрій
Миколайович

Ясько Юлія
Іванівна

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК РИНКУ РОЗДРІБНИХ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ	6
1.1. Нормативно-правове регулювання ринку банківських послуг	6
1.2. Аналіз тенденцій розвитку ринку роздрібних банківських послуг	10
1.3. Порушення антимонопольного законодавства на ринку роздрібних банківських послуг	187
РОЗДІЛ 2. КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА НА РИНКУ РОЗДРІБНИХ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	23
2.1. Стимулювання розвитку конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг.....	23
2.2. Перспективи використання в Україні світового досвіду конкурентної політики на ринку роздрібних банківських послуг	28
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	35
ДОДАТКИ.....	40

ВСТУП

Актуальність дослідження розвитку конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг України обумовлена цілим рядом чинників. Розвинена та конкурентна банківська система є однією з найважливіших умов фінансової стабільності країни, тому що саме вона виконує функцію забезпечення руху фінансів, без чого неможливе повноцінне функціонування економіки. Також банки виступають посередниками у визначенні шляхів розподілу капіталів методом перетворення вільних коштів, у тому числі коштів фізичних осіб, які були залучені у процесі надання роздрібних банківських послуг, в інвестиції.

На ринку роздрібних банківських послуг відбувається гармонізація інтересів банків та споживачів. Збалансування інтересів учасників та висока якість послуг, що надаються лише за наявності на ринку конкурентного середовища, спроможне створити рівні умови для діяльності суб'єктів господарювання та забезпечувати наявність вибору для споживачів. Розвиток конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг є однією з доміант удосконалення банківської системи, оскільки стан конкурентного середовища впливає на вартість надання роздрібних банківських послуг, доступність для клієнтів фінансових ресурсів, ефективність й швидкість трансформації заощаджень фізичних осіб та підприємців в інвестиції, а також визначає надійність і стабільність банківської системи.

Виступаючи потужним механізмом стимулювання відтворення та забезпечення соціально-економічної стабільності, ринок банківських послуг, з одного боку, може бути джерелом глобального зростання спекулятивного капіталу, а з іншого — розгортання кризових явищ. У цьому контексті вивчення останніх тенденцій розвитку конкуренції на ринку банківських послуг є важливим для утворення стійких підходів до його регулювання, які можуть протидіяти викликам і загрозам зовнішнього середовища.

Фундаментальним теоретико-емпіричним дослідженням проблематики багатоаспектності функціонування та розвитку конкурентного середовища на

ринку роздрібних банківських послуг присвячено праці таких вчених, як С. Благун, О. Дзюблюк, О. Міняйло, С. Реверчук, Ю. Уманців, Я. Чайковський, Т. Швидка, А. Шірінян, Л. Шірінян та інших. Водночас проблематика обґрунтування механізмів стимулювання конкурентного середовища на розглянутому ринку потребує подальшого системного аналізу.

Метою роботи є аналіз та систематизація тенденцій розвитку конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг та спроба сформулювати пропозиції, спрямовані на його вдосконалення.

Відповідно до мети, **завданнями** випускної кваліфікаційної роботи є:

- аналіз особливостей нормативно-правового регулювання ринку банківських послуг;
- розкриття тенденцій розвитку ринку роздрібних банківських послуг;
- визначення динаміки конкурентних процесів на ринку роздрібних банківських послуг;
- аналіз особливостей становлення та розвитку конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг України;
- систематизація порушень законодавства про захист економічної конкуренції на ринку роздрібних банківських послуг;
- розгляд світового досвіду стимулювання конкурентного середовища на ринку банківських послуг та визначення напрямів його використання в Україні;
- обґрунтування пропозицій щодо визначення напрямів удосконалення конкурентної політики на ринку роздрібних банківських послуг України.

Об'єктом дослідження є ринок роздрібних банківських послуг.

Предметом дослідження є особливості розвитку конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг.

Методи дослідження. На основі діалектичного методу наукового пізнання у роботі здійснено аналіз і синтез загальних понять у сфері конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг. У процесі дослідження причинно-наслідкових зв'язків стану конкурентного середовища на ринку

роздрібних банківських послуг України застосовувалися прийоми групування, статистичних порівнянь, а також методи системного та фінансового аналізу, графічного зображення даних.

Теоретико-методологічну базу та статистичне підґрунтя дослідження сформували законодавчі та нормативно-правові акти з питань здійснення банківської діяльності, матеріали Антимонопольного комітету України, Національного банку України, огляди та звіти українських та міжнародних інституцій, аналітична інформація періодичних видань та мережі Інтернет.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, п'яти підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи викладено на 41 сторінці комп'ютерного тексту (у тому числі 7 таблиць та 4 рисунки). Робота містить 2 додатки. Список використаних джерел налічує 43 позиції.

Апробація роботи здійснювалася на VI Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Перспективи розвитку управлінських систем у соціальній та економічній сферах України: теорія і практика» (Київський університет імені Бориса Грінченка, 22 листопада 2022 р.) та студентській науковій конференції «Пріоритети соціально-економічного розвитку суспільства» (ДТЕУ, 3 травня 2023 р.). За результатами проведеного дослідження опубліковано наукову статтю «Конкурентна політика на ринку роздрібних банківських послуг» у журналі «Інвестиції: практика та досвід» (2023 р., №4).

РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК РИНКУ РОЗДРІБНИХ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

1.1. Нормативно-правове регулювання ринку банківських послуг

Серед інституцій економічної системи країни на шляху до конкурентоспроможності економіки особливого значення набувають питання відносин, які складаються у сфері банківських послуг, що обумовлює важливість системи їх регулювання. Регулювання ринку банківських послуг має правовий (прямий) та економічний (непрямий) характер. Так, проявом правового регулювання є створення нормативно-правових актів, що безпосередньо встановлюють правила у відносинах, пов'язаних з банківською діяльністю.

Нормативно-правове регулювання відіграє провідну роль на ринку банківських послуг, адже є системою норм, певних правил, які виконують роль регулювання та врівноваження всіх конкурентних відносин, які виникають у процесі діяльності. Нормативно-правове регулювання забезпечує встановлення принципів функціонування ринку банківських послуг, статус центрального банку з точки зору правової регламентації, відносини між ним та банківськими установами, правове положення цих установ як особливих фінансових інститутів [1].

Основні положення нормативно-правового регулювання ринку банківських послуг закріплені в Конституції України. Так, за п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції України «засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України» встановлюються виключно законами України [2].

Правовим підґрунтям для розвитку ринку банківських послуг також є Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, а також закон загального регулятивного спрямування «Про банки і банківську діяльність». Ними регулюються, зокрема,

питання встановлення, виконання та припинення договірних відносин у сфері кредитування, відкриття банківських рахунків для фізичних осіб.

Деякі закони можна класифікувати в окрему групу з огляду на предмет їх регулювання, яким є безпосередньо банківська діяльність. Такими є Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [3], Закон України «Про платіжні послуги» [4], Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [5], Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» [6].

Важливе значення у питанні нормативно-правового регулювання банківських послуг мають документи, які були прийняті на державному рівні, такі як стратегії, програми, концепції розвитку тощо. Одним з таких документів є Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 р., яка покликана створити умови для сталого зростання ринку банківських послуг України, його конкурентоздатності в умовах інтеграційних процесів до світового фінансового простору, підвищення конкурентоспроможності економіки України та забезпечити задоволення потреб споживачів у банківських послугах, які будуть якісними та доступними [7].

Значну частину нормативно-правового регулювання, що забезпечує регулювання ринку банківських послуг, є акти Національного банку України. Через нормотворчу функцію, яка визначена законодавством, центральний банк реалізує повноваження, покладені на нього щодо державного регулювання надання банківських послуг. Нормативні акти Національного банку України регулюють різноманітні аспекти функціонування ринку.

Варто зазначити, що Національний банк України виконує свої функції шляхом взаємодії з іншими державними органами, які також займаються регулюванням ринків банківських послуг. Згідно з законодавством, співпраця цих органів здійснюється через обмін інформацією та доступ до інформаційних баз

даних, які використовуються для регулювання ринків банківських послуг (рис. 1.1).

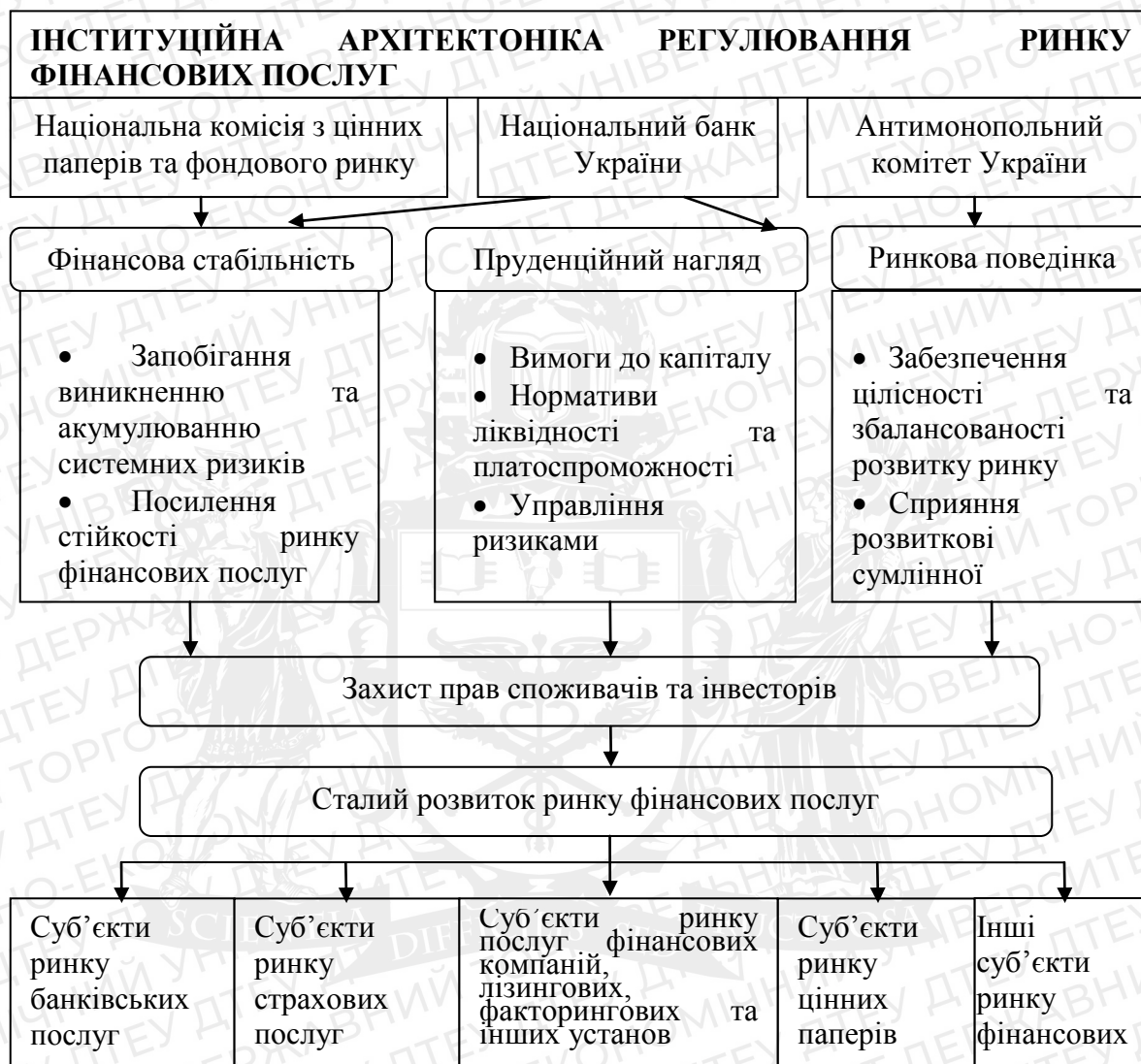

Рис. 1.1. Інституційна архітектура регулювання ринку фінансових послуг
Джерело: [8]

Згідно зі ст. 56 Закону України «Про Національний банк України», Національний банк України видає нормативно-правові та розпорядчі акти з питань, віднесених до його повноважень, які є обов'язковими для органів державної влади і органів місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб. Такі акти мають форми постанов Правління Національного банку України, а також інструкцій, положень, правил, що повинні бути затвердженими

постановою Правління НБУ. Важливо зазначити, що нормативно-правові акти Національного банку України, які мають статус регуляторних актів згідно з законодавством, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [9]. Тож Національний банк виступає правотворчим органом у сфері банківських послуг.

Україною було обрано шлях на зближення, гармонізацію законодавства, яке здійснює регулювання банківської діяльності, із законодавством ЄС. 27 червня 2014 р. була підписана економічна частина Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода), яка передбачає поетапне впровадження законодавства України у галузі регулювання банківських та інших фінансових послуг у відповідності до *acquis communautaire* Європейського Союзу (*acquis* ЄС).

Одна з частин Угоди визначає мету співпраці у рамках регулювання ринку банківських послуг, у тому числі порядок та умови їх надання. Зокрема, умови Угоди також включають створення розвиненої ринкової економіки, що сприятиме торгівлі між сторонами, що її уклали. Крім того, Угода спрямована на забезпечення стабільності й цілісності глобальної фінансової системи, сприяння співпраці між різними суб'єктами фінансової системи, включаючи регуляторні та наглядові органи, а також гарантування незалежного й ефективного нагляду [10].

Отримання статусу кандидата у члени Європейського Союзу відкрило перед Україною ширші можливості для реалізації євроінтеграційних процесів у сфері банківських послуг та стало дороговказом для розвитку законодавства за європейськими стандартами. Для розвитку ринку банківських послуг пріоритет слід надавати консолідації фрагментованої ринкової інфраструктури та забезпечення виконання зобов'язань, а також юридичному визнанню сучасних фінансових інструментів. Статус кандидата у члени ЄС є корисним інституційним поштовхом, який спрямовуватиме регуляторну політику у напрямі залучення іноземних інвесторів на ринок банківських послуг [11].

Отже, з часу проголошення незалежності України відбувалося формування та становлення законодавства щодо регулювання ринку банківських послуг, відбувалися значні прогресивні зміни у розвитку національного банківського законодавства, яке з часом набуло сучасних форм. Ринок банківських послуг посідає важливе місце у забезпеченні економічного розвитку країни, тому його регулювання у сучасних умовах повинно не тільки використовувати традиційний інструментарій, але й спрямовуватися на розроблення та застосування нових дієвих правових інструментів.

У процесі європейської інтеграції та проведення в Україні реформ актуальною є переорієнтація на виконання вимог, які ставляться перед країнами, що є кандидатами на вступ до Європейського Союзу, зважаючи на отримання Україною такого статусу, забезпечення ефективного правового регулювання відносин у сфері банківських послуг, практичного застосування найкращого досвіду європейських держав, забезпечення довіри фізичних осіб, що виступають клієнтами банків та інших фінансово-кредитних установ [11; 12].

У результаті проведеного аналізу законодавства можна зазначити про наявність значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють функціонування ринку банківських послуг. Банківське законодавство покликане адекватно виражати внутрішню природу ринку банківських послуг, створювати правові умови для підтримання стабільності та одночасно з цим налагоджувати механізм ситуативного реагування на зміни залежно від ситуацій, що виникають. Ключові чинники, які сприяють вирішенню цього комплексного завдання, включають поступову гармонізацію національного законодавства, зокрема, з законодавчими нормами Європейського Союзу та розвиток правового регулювання банківських послуг.

1.2. Аналіз тенденцій розвитку ринку роздрібних банківських послуг

Роль ринку роздрібних послуг є дуже важливою у банківській системі хоча б тому, що він виконує функцію акумулювання грошових коштів домашніх господарств та трансформацію цих ресурсів в інвестиції. Фінансові процеси є такими, що мають тенденцію до динамічних змін, у результаті яких порушення рівноваги у будь-якому секторі чи сегменті може миттєво розповсюдитись на економіку загалом [12]. Тому аналіз тенденцій становлення ринку є необхідним для вивчення закономірностей його розвитку, впливу низки факторів на динаміку цих процесів та завчасного прогнозування можливих негативних тенденцій на основі попереднього досвіду.

Найпоширеніших банківських послуг, таких як відкриття та обслуговування поточних рахунків, а також операції з готівкою, грошові перекази, послуги з кредитування, депозитні послуги, купівля-продаж валюти в сучасних умовах є недостатньо для задоволення потреб клієнтів. Тепер банки повинні надавати клієнтам додаткові пропозиції. За час розвитку банківської системи України були розроблені та впроваджені продукти та послуги банків для юридичних і фізичних осіб, які характерні для ринкової економіки [13]. Постійне зростання та диверсифікація потреб населення роблять актуалізувати необхідність поглибленого аналізу ринку банківських послуг, а також дослідження його відповідності змінам у внутрішньому та зовнішньому середовищах.

За сучасних умов, коли банківська конкуренція постійно активізується, суб'єкти ринку роздрібних банківських послуг мають діяти, спрямовуючи свою увагу на споживачів і розуміти, що успіх їхньої діяльності залежить саме від лояльних партнерських взаємовідносин із клієнтами, а також від рівня якості наданих послуг та діяльності банку у цілому. Тому одною з найважливіших тенденцій розвитку ринку має стати вдосконалення банківського обслуговування, яке визначається якістю послуг, що пропонуються, рівнем сервісу, покращення консультативного обслуговування, кваліфікація персоналу, вміння розв'язувати проблеми клієнтів. До того ж банки повинні знаходити нові методи обслуговування і нові технології для роботи з клієнтами.

За сучасних умов рівень концентрації ринку банківських послуг має великий вплив на стабільність банківської системи у цілому і функціонування окремих банківських установ зокрема. Цей фактор впливає на динаміку ринку та сприяє залученню значних обсягів інвестиційних ресурсів, що робить його важливим для успішного функціонування як банківської системи, так і економіки у цілому [14]. Особливістю ринку банківських послуг України є те, що концентрація на ринку роздрібних послуг є вищою порівняно з корпоративним, причиною цього є концентрація банківських продуктів для населення у великих банках (рис. 1.1).

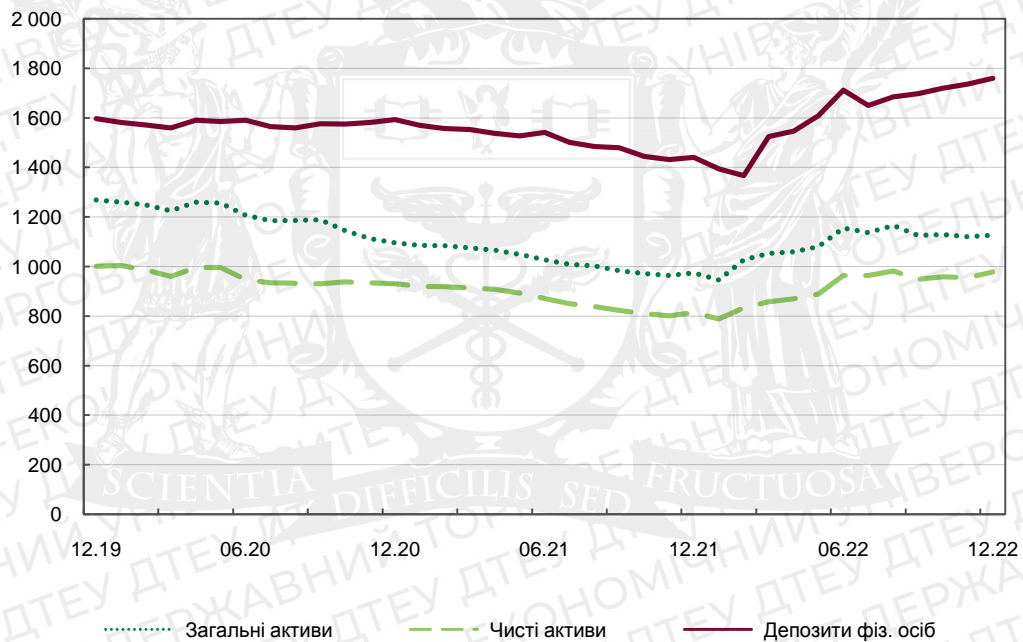

Рис. 1.2. Рівень концентрації ринку роздрібних банківських послуг України за Індексом Херфіндаля-Хіршмана

Джерело: [15]

Індекс Херфіндаля-Хіршмана (ННІ) – це показник рівня концентрації на ринку банківських послуг. Розраховується вказаний індекс шляхом додаванням квадратів часток окремих банків. При аналізі конкуренції вказує на питому вагу кожного учасника на ринку. Вище значення індексу Херфіндаля-Хіршмана (вищий рівень концентрації) вказує на слабшу конкуренцію на ринку. Цей індекс

може набувати значень від 0 до 10 000. За таких умов в Україні спостерігаємо показники від 800 до 1700, а це означає, що рівень концентрації на ринку є середнім [15]. Індекс Херфіндаля-Хіршмана розраховується за формулою:

$$IH = S_1^2 + S_2^2 + S_3^2 + \dots + S_n^2 \quad (1.1)$$

IH – Індекс Херфіндаля-Хіршмана ;

$S_1 \dots n$ – ринкова частка компанії;

n – кількість усіх компаній.

Сучасна банківська діяльність характеризується альтернативними формами обслуговування клієнтів. Їх удосконалення і розширення також є вагомою конкурентною перевагою для багатьох банків України. Альтернативні форми обслуговування клієнтів забезпечать збільшення кількості роздрібних клієнтів для банків, дозволить здешевити процес надання послуг і супроводження продукту, забезпечить вільний доступ до коштів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Альтернативні канали доступу клієнтів до банківських послуг

№	Інформаційно-комунікаційні технології	Загальна характеристика
1	Банкомати і термінали самообслуговування (потреба визначається обсягами готівкових операцій)	розширення доступу та зниження вартості роздрібного банківського бізнесу, надаючи клієнтам цілодобовий доступ до коштів; можливість здійснювати платежі з банківського рахунку у точці продажу; термінали самообслуговування за своїм функціоналом і комунікаційними можливостями перетворилися на стаціонарні міні-відділення
2	Телефонний банкінг (колл-центри)	канал використовується для надання інформаційних і консультативних послуг; питання клієнта може бути вирішено за допомогою голосового меню без спілкування з працівником банку
3	СМС-банкінг	сервіс, що дає змогу проводити клієнтам банківські операції за допомогою СМС-команд зі свого телефону
4	Мобільний банкінг	забезпечує клієнтам усі можливості Інтернет-банкінгу, але доступ до особистого рахунку і банківських операцій здійснюється зі смартфона або планшета через мережу оператора мобільного зв'язку

Джерело: [16]

На сьогодні основою для нових форм надання роздрібних банківських послуг є система цифрового банкінгу, яка забезпечує комфортні для клієнтів умови. Така форма обслуговування фізичних осіб сприяє зручній для споживача реалізації банківських послуг, адже клієнт може отримати банківську послугу з будь-якого місця у зручній для нього час. Розвиток цифрового банкінгу відкриває шлях до досягнення економічної прозорості, зменшення бюрократичних процесів та збільшення обсягу податкових надходжень. Упровадження та розвиток інноваційних банківських послуг має відображення у стратегії майже кожного банку в Україні. За підрахунками Citi Group, упровадження цифрових технологій дозволяє знизити операційні витрати банків половини шляхом скорочення кількості офісів та робочих місць. Згідно з дослідженням компанії Accenture, найбільш прогресивні банки в питанні цифровізації досягають в середньому збільшення рентабельності капіталу на 0,9%. Банки, які не використовують автоматизацію бізнес-процесів знизили цей показник у середньому на 1,1%. Цей розрив збільшуватиметься зі зростанням технологічних можливостей [16].

На сьогодні передовими інноваційними банками в Україні є «ПриватБанк», «Монобанк» («Універсал Банк»), «Райффайзен банк Аваль», «ОТП Банк» та ін. Вказані банки вирізняються поміж інших за ознакою надання інноваційних продуктів. Найвдалішими прикладами використання цифровізації в українському фінансовому секторі є система «Приватбанку» Приват24 та «Універсал Банк» із системою Монобанк. Найбільш прибуткові банки України у 2022 р. зображені на рис. 1.3.

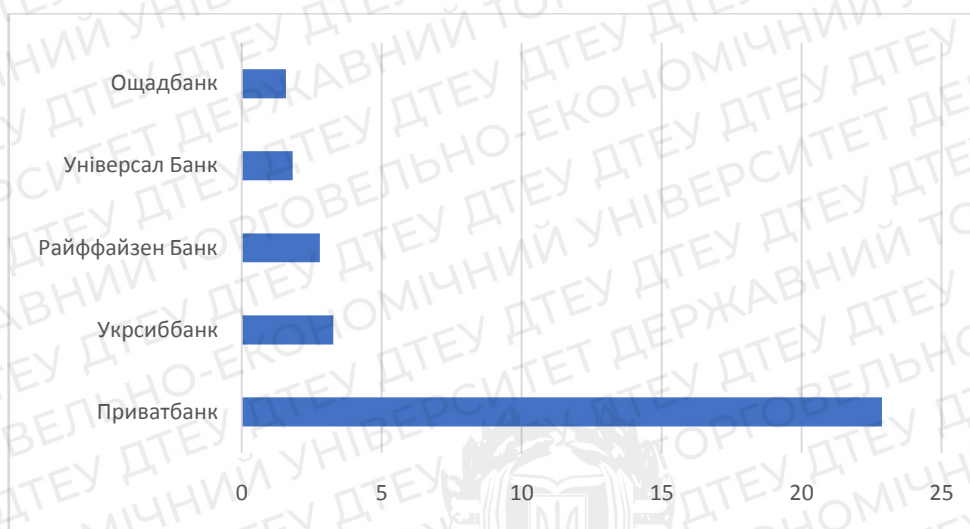

Рис. 1.3. Найбільш прибуткові банки за результатами 2022 р., млрд. грн.
Джерело: побудовано автором за даними: [17]

Аналіз динаміки обсягів залучених депозитів фізичних осіб найбільш прибутковими банками, що наведена у табл. 1.2, дає змогу дійти висновку про те, що обсяг залучених депозитів здебільшого зростає. Така ситуація є позитивною характеристикою розвитку ринку роздрібних банківських послуг, оскільки залучення банками більшого обсягу заощаджень домогосподарств сприяє збільшенню їх потенціалу для надання кредитів та сприяє економічному розвитку держави.

Таблиця. 1.2

Динаміка обсягів залучених депозитів фізичних осіб найбільш прибутковими банками

№	Банк	Кошти фізичних осіб, млн. грн.				Темп зростання, %		
		На 01.01.2020	На 01.01.2021	На 01.01.2022	На 01.01.2023	2021 р.	2022 р.	2023 р.
1	АТ «Приватбанк»	181 013,3	225 042,9	226 373,3	333 937,1	124,3	100,6	147,5
2	АТ «Ощадбанк»	104 812,8	125 609,2	121 770,4	166 734,8	119,8	97	136,9
3	АТ «Райффайзен Банк»	26 257,1	34 273,1	42 527,3	57 247,8	130,5	124,1	134,6
4	АТ «Універсалбанк»	10 524,9	22 143,2	33 471,9	49 214,6	210,4	151,2	147
5	АБ «Укрсиббанк»	18 248,8	25 258,8	28 371,4	36 046,7	138,4	112,3	127

Джерело: розраховано автором за даними: [17]

Також буде доцільним проаналізувати динаміку обсягів кредитів та заборгованості фізичних осіб у найбільш прибуткових банках (табл. 1.3). Проаналізувавши дані можна сказати, що спостерігалась переважно тенденція зростання обсягу залучених кредитів до 2022 р., коли кількість кредитів мала тенденцію до різкого зниження, через падіння платоспроможності населення внаслідок війни та відтоку громадян за кордон. Динаміку зміни деяких показників ринку роздрібних банківських послуг України у 2016-2022 рр. наведено у додатку А. Дотепер ринок банківських послуг України функціонує в умовах воєнного часу, через що можуть спостерігатися різкі зміни у функціонуванні ринку, по мірі його адаптування до поточної ситуації.

Таблиця 1.3

Динаміка обсягів кредитів та заборгованості фізичних осіб в найбільш прибуткових банках

№	Банк	Кошти фізичних осіб, млн. грн.				Темп зростання, %		
		На 01.01.2020	На 01.01.2021	На 01.01.2022	На 01.01.2023	2021 р.	2022 р.	2023 р.
1	АТ «Приватбанк»	46 150,3	42 302,9	51 655,3	43 221,9	91,7	122,1	83,7
2	АТ «Ощадбанк»	7 564,4	8 914,9	13 620,5	11 474,6	117,8	152,8	84,2
3	АТ «Райффайзен Банк»	6 262,7	6 038,6	7 268,5	4 451,0	96,4	120,4	61,2
4	АТ «Універсалбанк»	8 443,9	14 069,3	23 726,1	17 585,8	166,6	168,6	74,1
5	АБ «Укрсиббанк»	4 734,9	4 610,9	6 425,4	1 807,9	97,4	139,3	28,1

Джерело: [17]

Загалом у силу умов, в яких розвивався ринок, сформувалась низка проблем, що стримують розвиток роздрібно-банківського бізнесу України. Серед таких проблем можна виділити такі, як:

- низький рівень маркетингових досліджень ринку роздрібних послуг;
- концентрація уваги банків на наданні невеликого кола послуг;
- недостатня увага щодо покращення якості роздрібних послуг;
- великі початкові витрати на імплементацію нових послуг;
- недосконалі підходи до керування кредитами клієнтів — фізичних осіб;

- недостатня кількість компетентного персоналу, який був би здатний ефективно обслуговувати клієнтів (фізичних осіб) і дотримуватись регламентованих технологічних вимог для надання роздрібних банківських послуг;
- недостатньо високий попит на послуги через високі тарифи і певну недовіру населення у зв'язку з деякими переконаннями споживачів, пов'язаними з рівнем банкрутства фінансових установ;
- низький рівень доходів більшості населення, що обмежує можливості банків у реалізації повноцінних депозитних стратегій та наданні різноманітних послуг фізичним особам;
- недосконалість законодавчого і нормативного регулювання процесів реалізації окремих роздрібних фінансових послуг;
- недостатній рівень регламентації діяльності банківських посередників тощо [18].

Отже, за період становлення банківської системи ринок роздрібних банківських послуг постійно розвивався і досі перебуває на стадії активного розвитку. Для отримання певних конкурентних переваг на ринку роздрібних банківських послуг потрібно активно розробляти і імплементувати інноваційні програмні продукти, що сприятиме збільшенню клієнтської бази. В умовах сьогодення впровадження банком новітніх технологій обслуговування клієнтів у свою діяльність є необхідним. Це дозволяє банківським установам знижувати свої витрати і забезпечує клієнтам зручний та швидкий доступ до банківських послуг.

Для того, щоб не втратити суспільної довіри, банки повинні продовжувати тенденцію розвитку в напрямку максимальної відкритості до інновацій та приділяти увагу у своїй діяльності на зміцнення стійкості та надійності. Наразі банківська система України працює у невизначеності, певній фінансовій нестабільності, в час іноземної окупації частини країни із подальшою існуючою загрозою вторгнення.

Під впливом макроекономічних і політичних чинників, військового конфлікту наявні проблеми у банківській системі на деякий час відобразились у вигляді сповільнення розвитку ринку роздрібних банківських послуг та банківської системи в цілому. У наявних умовах роздрібний банківський бізнес є одним з головних детермінантів стану банківського сектору, ключовим напрямом роботи більшості банків, який виступає перспективним варіантом з високою значимістю як джерело залучення ресурсів фізичних осіб банками для отримання стабільного або навіть задовільного фінансового результату.

1.3. Порухення антимонопольного законодавства на ринку роздрібних банківських послуг

Основними видами порушень конкурентного законодавства вважаються зловживання монопольним становищем, антиконкурентні узгоджені дії, недобросовісна конкуренція, здійснення концентрації без отримання відповідного дозволу Антимонопольного комітету України та неподання інформації на вимогу АМКУ. Порухення, які були вчинені та виявлені останніми роками, наведені у таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Узагальнення порушень антимонопольного законодавства на ринку банківських послуг України

Порушник	Вид порушення	Стаття, яка була порушена	Розмір штрафу
АТ «Державний ощадний банк України»	Зловживання монопольним становищем	Ст. 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції»	503 тис. грн
АТ «Державний ощадний банк України»	Неподання інформації на вимогу АМКУ	Ст. 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції»	1 057, 865 тис. грн.
АТ «Ідея Банк»	Недобросовісна конкуренція	Ст. 15 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції»	4 088, 066 тис. грн.
АТ «Укрзалізниця»	Антиконкурентні дії	п. 3 ст. 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції»	-

Джерело: побудовано автором за даними: [19]

Законом України «Про захист економічної конкуренції» передбачено відповідальність за порушення конкурентного законодавства, у вигляді накладення штрафів, примусового поділу, застосування адміністративної відповідальності відповідно до законодавства посадових осіб [19]. Також зазначений законодавчий акт передбачає можливість звернутися до суду із заявою про відшкодування шкоди у подвійному розмірі, зокрема за зловживання монопольним становищем.

Прикладом зловживання монопольним становищем є справа Антимонопольного комітету щодо зловживання монопольним становищем на ринку банківських послуг із відкриття та ведення карткових рахунків [20]. У 2021 р. було розпочато та завершено справу про порушення законодавства про захист економічної конкуренції АТ «Ощадбанк» та встановлено, що у період з червня 2016 по грудень 2021 р. банк:

- посідав монопольне становище на ринку послуг із відкриття та ведення карткових рахунків власників муніципальних карток «Картка киянина» із часткою 100% АТ «Ощадбанк»;
- лише у цьому банку можна було оформити «Картку киянина» для категорії мешканців міста Києва, що мають право на її отримання;
- є одноосібним учасником проекту «Муніципальна картка «Картка киянина»;
- єдиний банк-учасник проекту «Муніципальна картка «Картка киянина», самостійно встановлював порядок й умови відкриття та ведення карткових рахунків у межах зазначеного проекту.

Порушення полягали в обов'язковому підключенні послуги СМС-інформування як умови отримання картки «Картка киянина» та під час реєстрації у системі дистанційного банківського обслуговування. За вказані порушення на АТ «Ощадбанк» накладено штраф [21].

Тимчасовою адміністративною колегією Антимонопольного комітету було ухвалено рішення у справі АТ «Державний ощадний банк України» за

вчинення порушення у вигляді неподання інформації на вимогу державного уповноваженого АМКУ у встановлений термін. Конкурентне відомство проводило розслідування дотримання вимог законодавства при придбанні Ощадбанком у власність активів у вигляді заставного майна. Дії АТ «Державний ощадний банк України» унеможливили виконання АМКУ покладених на нього функцій. Створення АТ «Державний ощадний банк України» такої ситуації могло свідчити про намір приховати інформацію, яка могла довести наявність у діях банку ознак порушення законодавства про захист економічної конкуренції. Зважаючи на всі обставини, Комітет ухвалив рішення визнати вчинення АТ «Державний ощадний банк України» порушення та накласти штраф [22].

Також прикладом порушення на ринку роздрібних банківських послуг законодавства про захист економічної конкуренції є справа АТ «Ідея Банк». АМКУ встановив, що «Ідея Банк» поширював у рекламі, на вивісках своїх відділень, у пресі, друкованих листівках розміщених у банку, на бордах, сітілайтах і банерах у Київському метрополітені, у соціальних мережах таку інформацію: а) з 1 серпня по 31 жовтня 2019 р. – «Ідеальна 30». Щодня ідеальний кредит під «повний 0%»; б) 15 листопада 2019 р. по 9 лютого 2020 р. – «Чорна п'ятниця. Ціни навпіл – 50%. Розпродаж кредитів». АМКУ встановив, що така реклама Ідея Банку вводить в оману споживачів, адже банк не надавав кредити під «повний 0%» та не зазначав всі умови надання кредиту поряд із вище перерахованими твердженнями, хоча це є обов'язковим відповідно до законодавства. За вказане порушення Антимонопольний комітет оштрафував АТ «Ідея Банк» [21].

В Україні перевізникам необхідно забезпечити обов'язкове особисте страхування пасажирів від нещасних випадків під час використання транспорту. На залізничному транспорті виконання такої вимоги є обов'язком АТ «Укрзалізниця». До АМКУ звернулася страхова компанія «Рідна», яка брала участь у відкритому конкурсі з відбору страхової компанії для забезпечення обов'язкового особистого страхування пасажирів від нещасних випадків на

залізничному транспорті, який проводило АТ «Укрзалізниця» у січні 2018 р., однак його результати наприкінці 2018 р. не було оголошено [23].

АМКУ кваліфікував дії АТ «Укрзалізниця» такими, що можуть мати негативний вплив на конкуренцію на ринку послуг обов'язкового особистого страхування пасажирів від нещасних випадків на транспорті та містять ознаки порушення законодавства, передбаченого ч. 1 ст. 15 і п. 3 ст. 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції», у вигляді антиконкурентних дій органу адміністративно-господарського управління та контролю й можуть призвести до недопущення, усунення, обмеження чи спотворення конкуренції [23]. Ці дії полягали у:

- встановленні розмірів базових критеріїв відбору страхової компанії (розмірів страхового платежу і відрахувань на фінансування запобіжних заходів, спрямованих на зменшення травматизму на транспорті) для страхування пасажирів від нещасних випадків на маршрутах відповідного сполучення, максимально наближених до їх граничних значень, визначених законодавством, та нездійсненні оцінки конкурсних пропозицій за такими критеріями;
- проведенні оцінки конкурсних пропозицій тільки за критеріями розміру комісійної винагороди і премії за високий стан безпеки перевезень та установлення мінімального значення вказаних показників на рівні 15 %;
- передбаченні у конкурсній документації оголошення результатів конкурсу протягом трьох робочих днів з дати їх затвердження правлінням АТ «Укрзалізниця», проте відсутність термінів, у які правління має затверджувати результати конкурсу.

З метою припинення дій, які містять ознаки порушення законодавства про захист економічної конкуренції, та усунення причин виникнення цих порушень і умов, що їм сприяють, АМКУ надав АТ «Укрзалізниця» обов'язкові для розгляду рекомендації вжити заходів для проведення відкритого конкурсу з відбору страховика, що надаватиме послуги з обов'язкового особистого страхування пасажирів від нещасних випадків на залізничному транспорті [8].

Для запобігання порушень конкурентного законодавства на ринку роздрібних банківських послуг потрібне посилення існуючих і запровадження нових заходів, з урахуванням імплементації досвіду ЄС. Також важливим є забезпечення відкритості та доступності інформації. Банки повинні надавати своїм клієнтам доступ до повної та точної інформації про свої послуги та ціни, щоб споживачі могли порівнювати пропозиції різних банків. Необхідним є регулярний моніторинг порушень. Національні регулятори повинні виявляти та перевіряти порушення конкурентного законодавства та вживати заходів для їхнього запобігання та усунення. Ці заходи можуть зменшити кількість порушень, допомогти забезпечити ефективну конкуренцію на ринку банківських послуг та захистити інтереси споживачів та інших учасників ринку.

РОЗДІЛ 2. КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА НА РИНКУ РОЗДРІБНИХ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Стимулювання розвитку конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг

Існує об'єктивна необхідність стимулювання розвитку конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг, на що вказують результати, отримані у попередньому розділі роботи. Основні фактори, які можуть стимулювати розвиток конкурентного середовища ринку, зазначені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Фактори стимулювання конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг

Основні фактори	Інструменти стимулювання конкурентного середовища
Конкурентна політика держави	Держава може встановлювати антимонопольні правила та регулювати поведінку монополістів та олігополістів, підтримувати малі та середні підприємства, створювати сприятливі умови для розвитку інноваційного середовища, сприятливі умови для нових гравців на ринку, формувати конкурентну законодавчу бази, інвестувати у розвиток інфраструктури, забезпечувати доступ до інформації про ринок та конкуренцію, що збільшує прозорість та підвищує свідомість громадськості про конкурентні процеси та їх вплив на економіку
Суб'єкти, які функціонують на ринку та можуть вступати на ринок	Покращення якості послуг, підвищення рівня обслуговування клієнтів, активізація інвестування у дослідження та розробки нових продуктів та послуг
Споживачі, які здійснюють вплив на суб'єктів ринку	Стимульовальний вплив споживачів за допомогою попиту на конкретні послуги
Інноваційні банківські послуги	Позитивний вплив інноваційних послуг на конкурентне середовище на основі їхньої адаптації до потреб споживачів

Джерело: побудовано автором за даними: [24]

Стимулювання розвитку конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг також здійснює Національний банк України. Важливим заходом, здійсненим НБУ, була імплементація у практичну діяльність

розроблених заходів з метою стимулювання конкуренції банків за строкові кошти вкладників шляхом підвищення норми обов'язкових резервів за коштами на вимогу та коштами на поточних рахунках фізичних осіб додатково на 10 в. п. Зниження обсягу вільних коштів у банківській системі спонукатиме банки до активнішої конкуренції саме за строкові кошти фізичних осіб та до подальшого підвищення ставок за гривневими депозитами [25].

Наявність банківських установ з іноземним капіталом є одним з факторів, що стимулює банки з українським капіталом підвищувати конкурентоспроможність на ринку роздрібних банківських послуг. Наразі дещо лібералізовано доступ іноземного капіталу на ринок банківських послуг України внаслідок послаблення низки заборон та обмежень. Саме тому цей фактор став поштовхом до активізації приходу і збільшення обсягу іноземного капіталу у банківському секторі України, що має вплив на розвиток і функціонування ринку у цілому. Загалом слід зазначити, що присутність іноземних банків у банківській системі України здебільшого відповідає інтересам національного фінансового розвитку, сприяє залученню іноземного капіталу та збільшенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку [26].

Водночас є значні ризики швидкого зростання частки іноземного банківського капіталу, які можуть призвести до втрати позицій вітчизняних банків на ринку роздрібних банківських послуг (табл. 2.2). Тому питання щодо форм і обсягів присутності іноземного капіталу на ринку банківських послуг має підпорядковуватися стратегічним цілям соціально-економічного розвитку, підвищенню національної конкурентоспроможності, забезпеченню економічної безпеки й зміцненню грошово-кредитної системи України. Перелік банків з іноземним капіталом та країни їхнього походження зазначені у додатку Б.

Проаналізуємо динаміку присутності іноземного капіталу на ринку роздрібних банківських послуг України. У період економічного зростання діяльність іноземних банків сприяла підвищенню капіталізації української банківської системи, нарощуванню темпів кредитування, розширенню

асортименту, підвищенню якості банківських послуг. Високий рівень зовнішньої підтримки є визначальною конкурентною перевагою цієї групи банків, що зобумовлено можливістю швидкого доступу до ресурсів материнських груп, які можуть бути використані як резерви у разі потреби.

Таблиця 2.2

Позитивні результати та негативні наслідки присутності іноземних банків на ринку банківських послуг України

№	Позитивні результати	Негативні наслідки
1	Впровадження новітніх технологій на ринку банківських послуг	Загострення міжбанківської конкуренції та посилення тиску на українські банки
2	Підвищення рівня кваліфікації працівників банківських установ	Підвищення рівня фінансово-економічних ризиків швидкого зростання частки іноземного банківського капіталу
3	Розширення ресурсної бази банків	Ускладнення банківського нагляду за операціями філій іноземних банків
4	Розширення асортименту банківських послуг та зниження їх ціни	Підвищення чутливості банківської системи до світових криз
5	Посилення конкуренції на ринку банківських послуг	Імовірність зосередження іноземних банків лише на спекулятивній діяльності
6	Залучення в економіку закордонних інвестиційних ресурсів	
7	Оздоровлення банківського сектору країни та підтримання платіжного балансу	

Джерело: побудовано автором за даними: [27; 28; 29]

Разом з цим, банки з іноземним капіталом не виправдали очікування щодо знижених відсоткових ставок, активізації кредитування, оскільки головним стимулом їхньої діяльності були власні комерційні інтереси, спрямовані на отримання очікуваного прибутку, кредитну експансію та оптимізацію розмірів оподаткування. Під час економічної кризи іноземні банки сприяли фінансовій стабільності української банківської системи, забезпечуючи збереження внутрішньокорпоративного припливу капіталу та кредитних ресурсів. Великого відтоку капіталу з української банківської системи за кордон не відбулося. Враховуючи обмежений масштаб української банківської системи, забезпечення контролю над перспективним ринком для материнських банків було більш вигідним [27].

Проаналізувавши дані, наведені на рис. 2.1, можна зазначити, що протягом 2020-2022 рр. спостерігалася тенденція до збільшення частки іноземних банків у сегменті залучення депозитів домашніх господарств. Зважаючи на переважаючий позитивний ефект присутності іноземного капіталу на ринку роздрібних банківських послуг, таку динаміку можна вважати позитивною, але наразі цей показник зменшується з початку повномасштабної агресії РФ проти України.

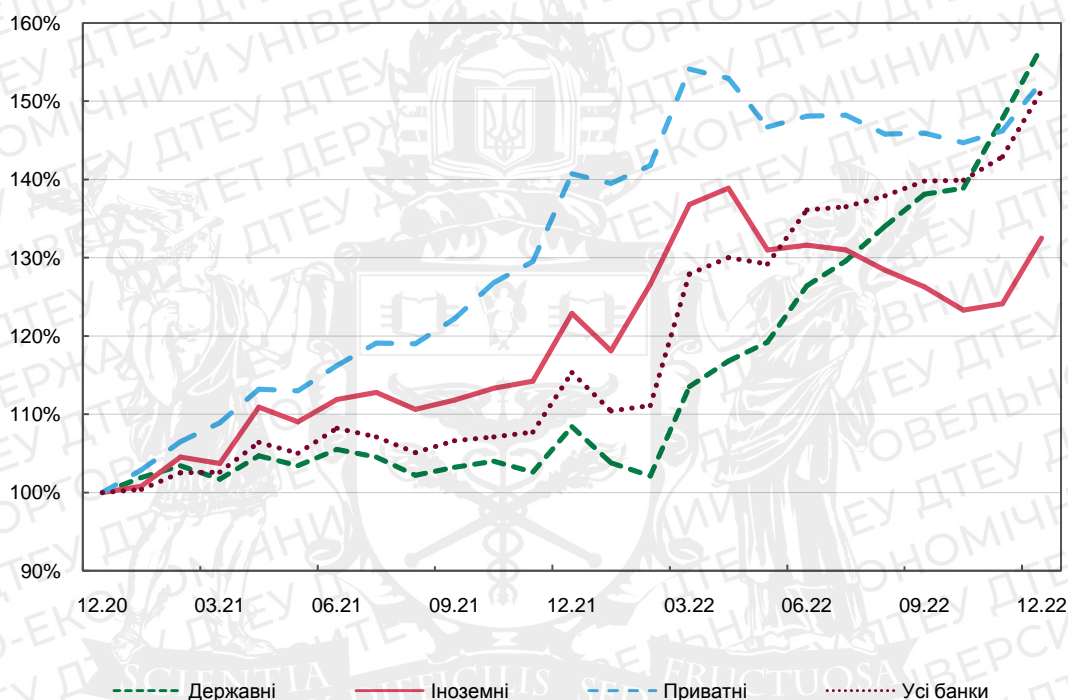

Рис. 2.1. Динаміка гривневих депозитів, залучених банками України від фізичних осіб, за групами банків (2020 = 100%)

Джерело: [17]

Подальша присутність іноземних банків також сприятиме пришвидшенню інтеграції ринку роздрібних банківських послуг України до світового фінансового простору на основі надання нових послуг, які вже присутні у країнах з розвинутою ринковою економікою, але не представлені на вітчизняному ринку. Вказаний процес активізуватиме конкуренцію між суб'єктами ринку роздрібних банківських послуг за найшвидшу адаптацію до нових умов та боротьбу за

клієнтів [30]. Подальше зростання частки іноземного капіталу у банківській системі країни є доцільним, зважаючи на об'єктивні потреби:

- 1) прискореного розвитку ринку банківських послуг;
- 2) прямого використання сучасних банківських технологій та досвіду банківського менеджменту як передумов подальшої інституціоналізації національної фінансової системи;
- 3) підвищення конкурентоспроможності та керованої інтеграції у глобальний ринок;
- 4) досягнення оптимальної інституційної структури банківської системи країни й приведення її до стандартів країн із розвинутою економікою.

Неможливо заперечувати, що значну роль у формуванні конкурентного середовища на ринку відіграють споживачі. Саме споживачі впливають перш за все на динаміку конкуренції, що виникає між суб'єктами ринку роздрібних банківських послуг, визначають характер конкурентної боротьби і створюють умови для розвитку конкуренції надавачів послуг за найбільшу кількість лояльних клієнтів. Як фактор впливу, споживачі змушують суб'єктів ринку роздрібних банківських послуг змінювати умови обслуговування, розширювати асортимент пропонуваних послуг відповідно до своїх потреб.

Дії суб'єктів ринку роздрібних банківських послуг мають вагомий вплив на створення засад конкурентного середовища та стимулювання його подальшого розвитку. Вони є реальними конкурентами і кожен з них застосовує для покращення, а у разі лідерства – утримання своїх позицій на ринку різноманітні інструменти (маркетингові, управлінські, організаційні тощо). Застосування суб'єктом ринку роздрібних банківських послуг того чи іншого інструменту дозволяє йому досягнути конкурентної переваги і стимулювати інших протистояти цій перевазі. На ринку боротьба ведеться не лише за те, щоб утримати споживача, але й за те, щоб залучати нових.

Стимулювання конкуренції змусить підвищити ефективність своєї діяльності учасників ринку роздрібних банківських послуг, адаптувати

асортимент послуг до сучасних умов та розширювати його, здійснювати активну інвестиційну та інноваційну діяльність. За сучасних умов на формування конкурентного середовища як невід'ємної складової функціонування ринку роздрібних банківських послуг впливає низка чинників, серед яких:

- політична стабільність та необхідна законодавча база;
- стан розвитку міжнародних відносин;
- політика іноземних країн щодо соціально-економічних та політичних перетворень;
- стан та динаміка соціальних та демографічних процесів, що відбуваються на макро- та макрорівнях;
- розвиток інтеграційних процесів в економічному просторі;
- зміна потреб та бажань споживачів;
- поява нових ризиків та їх вплив на суспільство та довкілля.

З огляду на це потребує вивчення зарубіжний досвід формування конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг, який згодом буде доцільним застосувати в Україні.

2.2. Перспективи використання в Україні світового досвіду конкурентної політики на ринку роздрібних банківських послуг

Практика застосування антимонопольного законодавства у сфері банківської діяльності доводить, що у більшості країн загальнодержавне конкурентне законодавство розповсюджується на ринок банківських послуг майже без виключень, а моніторинг дотримання законодавства здійснюється уповноваженим державним органом [31]. Також, окрім національних регуляторів, на конкурентну політику на ринку банківських послуг впливають й міжнародні та наднаціональні організації.

Загальною тенденцією, що спостерігається у світі, є політика реструктуризації ринку банківських послуг, скорочення загальної кількості банків

за одночасного розширення мереж філій. Свого часу було обґрунтовано теорію про те, що ризик банкрутства банків зменшується у зв'язку з розширенням їхньої частки на ринку банківських послуг, оскільки банки концентруватимуть велику частку капіталу, а це підвищить їхню здатність абсорбувати збитки. Окрім зазначеного, отримання високих прибутків, що пов'язані зі збільшенням частки на ринку, може збільшити капітал банків, що вплине на їх конкурентоспроможність на ринку [32].

Прийнято виділяти дві моделі конкурентної політики. Йдеться про американську модель, яка здебільшого спрямована на боротьбу з існуванням монополій. У той же час метою європейської моделі регулювання конкурентного середовища є боротьба не з монополіями, а з їх зловживанням домінуючим становищем та недобросовісною конкуренцією, які призводять до порушень. При цьому антимонопольне законодавство вимірює монопольну владу суб'єктів ринку різними за допомогою низки показників, серед яких концентрація ринку, бар'єри для входу та конкретна поведінка відповідної фірми [33].

Беручи до уваги євроінтеграційну спрямованість конкурентної політики України варто детальніше розглянути саме європейську модель, завданнями якої є підтримка конкуренції на належному рівні, недопущення дискримінації суб'єктів господарювання з боку держави та монополістичних утворень, захист та підтримка суб'єктів малого підприємництва, захист економічних прав, свобод споживачів і підприємців, забезпечення існування спільного європейського ринку на основі справедливої й чесної конкурентної боротьби. При цьому важливе значення має механізм підтримання банківськими інститутами суб'єктів малого підприємництва (табл. 2.3).

Конкурентна політика Європейського Союзу є об'єктом багатосторонньої, а частіше – двосторонньої співпраці. Зокрема, Євросоюз укладає угоди про двосторонню співпрацю з деякими третіми країнами (наприклад, США, Канадою, Республікою Корея, Японією) з метою спрощення отримання інформації та

конкретних доказів про картелі, розташовані за межами ЄС, однак, можуть завдавати збитків своєю антиконкурентною діяльністю.

Характерною особливістю конкурентної політики ЄС, яка застосовується і на ринку банківських послуг, є система «Leniency», метою якої є більш ефективна боротьба з картелями. Її сутність полягає у тому, що суб'єкт звільняється від сплати штрафу або його розмір зменшується у разі, коли така особа надала дані про існування чи участь у картелі, а також навела докази, які сприяли у розкритті картелю. Також, окрім впровадження системи пом'якшення відповідальності учасників картелів, серед основних інструментів боротьби з картелями в Європейському Союзі можна виокремити збільшені розміри штрафів, порівняно з українськими [34].

Таблиця 2.3

Банківські інститути підтримки суб'єктів малого підприємництва в ЄС

Країна	Установа	Особливості функцій розвитку
Польща	Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK)	Банк, що перебуває у власності держави Польщі. Діяльність банку концентрується на підтримці і прямому фінансуванні громадських об'єктів, відібраних секторів і підприємств промисловості. Непрямим чином – через систему гарантій до інших банків, які у свою чергу забезпечують надання позик малому та середньому бізнесу
Хорватія	Hrvatska banka za obnovu i razvitak (HBOR)	Державний банк розвитку та експорту Хорватії, надає пільгові позики та кредитні гарантії малому та середньому бізнесу
Угорщина	Hungarian Development Bank (MFB)	MFB кредитує як безпосередньо, так і через надання фінансування малому та середньому бізнесу, публічним та державним компаніям, муніципалітетам та підтримання державних проєктів національного значення

Джерело: [35]

На сьогодні функціонує проєкт під назвою Twinning, який розширює перспективи використання світового досвіду конкурентної політики на ринку банківських послуг. Головним завданням є сприяння Антимонопольного комітету України у подальшій гармонізації процедур, законодавства та застосування правових норм до практик ЄС. Цей проєкт спрямований на покращення роботи

АМКУ з урахуванням найкращих європейських стандартів щодо захисту конкуренції. Він охоплює широкий спектр завдань, включаючи поліпшення національного законодавства, внутрішніх процедур і порядку розслідування справ в АМКУ, а також ефективне пропагування конкуренції. У роботі Twinning беруть участь експерти з конкурентних відомств Німеччини, Румунії та Литви [36].

Одним із ключових питань є постійний моніторинг концентрації та зміни структури ринку у контексті ключових банківських продуктів з метою регулювання жорсткості запобіжних антимонопольних заходів залежно від показника концентрації [37]. Спостереження за актуальними значеннями показників концентрації порівняно з динамікою за великий проміжок часу є необхідною умовою для визначення загальних тенденцій розвитку банківського сектору, яка широко використовується Європейським центральним банком та Федеральною резервною системою США, і є підставою для виявлення того, наскільки стандартними чи екстремальними є нинішні і прогнозовані значення концентрації з погляду ретроспективи й темпів глобальних змін [38].

Заслуговує на увагу світовий досвід стимулювання розвитку конкурентного середовища ринку банківських послуг на основі підтримки невеликих банків. Показовим є механізм схеми інституційного захисту (IPS), за якого формується система взаємної підтримки та компенсації потенційних збитків малими банками, які формують спеціалізовану мережу фінансових установ. При цьому здебільшого такі банки не являють собою єдину юридичну особу. Використання IPS є характерною ознакою банківських систем Німеччини та Австрії [39]. У цьому зв'язку можна стверджувати про функціонування механізму ринкової саморегуляції, який дає можливість ретельніше вести моніторинг ризиків та компенсувати збитки без витрат для системи гарантування депозитів [40].

Можливістю використання світового досвіду конкурентної політики на ринку банківських послуг для України є участь у міжнародній мережі з питань конкуренції (ICN – International Competition Network), учасниками якої наразі є більше сто тридцять антимонопольних відомств різних держав світу. ICN

розробляє рішення-рекомендації, які на добровільній основі використовують національні конкурентні відомства, що є членами організації. Важливо зазначити, що саме такий вид співпраці у рамках «м'якого» права є більш реальною та перспективною для надбання світового досвіду. Основна функція ICN полягає у створенні міжнародної мережі для забезпечення конкурентних відомств розвинених країн та країн з ринками, що формуються, практичними матеріалами із реалізації конкурентної політики.

Вказана організація має за мету розширення сфер співпраці та поступову гармонізацію правозастосовчої діяльності конкурентних відомств. Послідовність у правозастосуванні та уникнення непотрібних та зайвих адміністративних обтяжень служитиме інтересам споживачів і бізнес-спільноті. ICN діє як практичний форум та сполучною ланкою між розвиненими країнами та країнами з ринками, що формуються. Учасники ICN можуть обмінюватись методами та підходами до ефективного вирішення проблем, що постають перед ними під час застосування правил економічної конкуренції [41; 42].

Отже, можна констатувати, що конкурентне законодавство України інтенсивно трансформується з урахуванням світового досвіду реалізації конкурентної політики на ринку банківських послуг, беручи до уваги стандарти регулювання ринкових відносин, державні механізми регулювання конкуренції та методи захисту від протиправних практик відповідно до стандартів Європейського Союзу.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведеного дослідження можна зазначити, що формування конкурентних відносин на ринку банківських послуг має специфіку порівняно з іншими ринками. Це обумовлено організаційно-правовими та інформаційно-аналітичними особливостями, функціями суб'єктів ринку, впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів на світовому фінансовому ринку.

У зв'язку зі зростаючим інтенсивністю конкуренції між банками, щоразу більшого розширення сфер діяльності банків, опанування ними нових сегментів ринку та впровадження нових видів послуг актуальним є питання подальшого розвитку такого важливого сегменту, як ринок роздрібних банківських послуг. Сучасна банківська діяльність характеризується альтернативними формами обслуговування клієнтів. Їх удосконалення й розширення також є вагомим конкурентною перевагою для багатьох банків України.

Проаналізувавши порушення законодавства про захист економічної конкуренції на ринку роздрібних банківських послуг України було визначено, що на ринку можливі всі види порушень конкурентного законодавства, які в загальному виділяються Антимонопольним комітетом України. При цьому такі порушення можуть включати антиконкурентні дії органів влади, антиконкурентні дії суб'єктів господарювання, недобросовісну конкуренцію та зловживання монопольним становищем.

Узагальнення досвіду застосування антимонопольного законодавства у сфері банківської діяльності довело, що у переважній більшості країн загальнодержавне конкурентне регулювання розповсюджується на банківську систему майже без виключень, а контроль за дотриманням законодавства здійснюється спеціалізованим державним органом. Крім національних регуляторів, вплив на конкуренцію у банківських системах здійснюється також міжнародними та наднаціональними інституціями. Україна активно імплементує світові практики застосування антимонопольного законодавства, бере участь у міжнародних проектах зі співпраці національних конкурентних відомств.

Очевидною є проблема розгалуженості конкурентного законодавства, застарілості багатьох норм щодо регулювання конкурентних відносин. Враховуючи процеси глобалізації, можна стверджувати про необхідність уніфікації конкурентних норм, прийняття міжнародних правил конкуренції, дотримання яких є обов'язковим для всіх країн, а також прийняття міжнародно-правових механізмів регулювання конкуренції на глобальному ринку. Крім того, вкрай актуальним є й питання зміни національного законодавства у контексті міжнародних вимог, що підтверджує нагальність модернізації чинних норм конкурентного законодавства України.

Необхідним є окреслення загальної політики, яка повинна мати всеохопний характер. Напрямами захисту конкуренції мають бути питання контролю за концентрацією, боротьба із недобросовісними методами конкурентної боротьби як з боку національних, так й іноземних суб'єктів ринку, вдосконалення системи моніторингу у сфері надання державної допомоги суб'єктам господарювання.

Доцільним є розроблення нормативно-правового акту, який закріплював би положення щодо реалізації конкурентної політики на ринку роздрібних банківських послуг. Зважаючи на процеси глобалізації, рівень корупції та стан олігополізованості ринку, не меншої ваги набуває питання періодичної оцінки й переоцінки ефективності ухвалених програм. Важливим є впровадження превентивних механізмів поряд із каральними функціями, виконання яких сприяє попередженню вчинення правопорушень на ринку. Запобігання правопорушенням дозволить мінімізувати збитки, яких зазнає економіка у разі виникнення правопорушень, а також витрати на їх ліквідацію.

Одними з кроків щодо вдосконалення конкуренції на ринку банківських послуг мають стати підтримка появи нових суб'єктів, сприяння зниженню бар'єрів виходу на ринок, зменшення рівня олігополізації ринків, боротьба з тіньовою економікою. Результатом таких заходів стане підвищення привабливості ринку для входу нових конкурентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваленко А. А. Окремі аспекти регулювання банківської діяльності в Україні та ЄС. *Держава і право*. 2015. Вип. 69. С. 307-318
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 05.05.2023)
3. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення 05.05.2023)
4. Закон України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 № 1591-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення 05.05.2023)
5. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 № 4452-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text> (дата звернення 05.05.2023)
6. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 № 361-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення 05.05.2023)
7. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686> (дата звернення 05.05.2023).
8. Уманців Ю., Шкуропадська Д. Інституційні детермінанти конкурентної політики на ринку фінансових послуг. *Економіка України*. 2022. №11. С. 26–46.
9. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 №679-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення 05.05.2023)
10. Бетлій О., Риженков М., Кравчук К., Кравчук В., Коссе І., Галько С., Науменко Д., Мовчан В., Бураковський І., Кузнецова Г. Економічна складова

Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління. Київ: Альфа-ПК. 2014. 140 с.

11. Rebuilding Ukraine: Principles and policies. CEPR і KSE Edited by Gorodnichenko Y., Sologoub I., and Mauro B. W. di. 2022. URL: https://cepr.org/system/files/publication-files/178114-paris_report_1_rebuilding_ukraine_principles_and_policies.pdf (дата звернення: 05.05.2023)

12. Уманців Ю. М., Міняйло О. І. Фінансовий ринок в системі економічних відносин. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2015. № 5. С. 72-82

13. Поканевич В. Ю. Розвиток конкуренції на ринку роздрібних банківських послуг. Перспективи розвитку управлінських систем у соціальній та економічній сферах України: теорія і практика: зб. матеріал. VI Всеукр. наук.-практ. інт.-конф., 22 листопада 2022 р. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022. С. 62-64

14. Гасюк М. Оцінка індексів концентрації банківської системи України. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*. 2016. Вип. 2. С. 99-104

15. Міняйло О. І., Поканевич В. Ю. Конкурентна політика на ринку роздрібних банківських послуг. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. №4. С. 79-83

16. Реверчук С. К., Творидло О. І. Особливості розвитку та державного регулювання ринку банківських послуг України в умовах цифровізації. *Економічний простір*. 2022. №179. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1093/1102>

17. Огляд банківського сектору. Національний банк України, 2023 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-02.pdf?v=4 (дата звернення: 05.05.2023)

18. Костогриз В., Філатова Ю. Розвиток роздрібного банківського бізнесу в сучасних умовах організації банківської системи України. *Фінансовий простір*. 2018. №2. С. 80-89

19. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 №2210-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення: 05.05.2023)

20. Річний звіт АМКУ 2021. URL: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/riczni-zviti/zvit-2021> (дата звернення 05.05.2023)

21. Звіт про результати дослідження ринку банківських послуг у контексті порушення принципу конкурентного нейтралітету шляхом прийняття законодавчих та нормативно-правових актів, якими банки державного сектору наділяються виключними правами на надання банківських послуг в окремих сегментах ринку банківських послуг. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fa/005/38a/5fa00538a9171513164556.pdf> (дата звернення 05.05.2023)

22. Річний звіт АМКУ 2020. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/4a0/e26/6054a0e268fc0702551413.pdf> (дата звернення 28.02.2023)

23. Річний звіт АМКУ 2019. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5e7/b2b/61d/5e7b2b61dcf08200345915.pdf> (дата звернення 05.05.2023)

24. Шірінян А. С., Шірінян Л. В. Конкурентоспроможність ринку банківських послуг України: фактор масштабу. *Економіка України*. 2019. №2. С. 37-48

25. НБУ імплементує анонсовану зміну в розрахунку обов'язкових резервів для посилення конкуренції банків за строкові депозити населення. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-implementuyeye-anonsovanu-zminu-v-rozrahunku-obovyazkovih-rezerviv-dlya-posilennya-konkurentsiji-bankiv-za-strokovii-depoziti-naselelnya> (дата звернення 05.05.2023)

26. Благун С. І. Аналіз підходів до оцінки стійкості банківської системи України. *Бізнес Інформ*. 2023. №3. С. №3. С. 120-144

27. Марценюк-Розарьонова О. В., Кошульнікова О. О. Аналіз тенденцій функціонування іноземних банків на ринку банківських послуг країни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №21. С. 114-117

28. Вісник Національного банку України. 2006. Жовтень. URL: <https://journal.bank.gov.ua/archive/2006/10.pdf> (дата звернення 05.05.2023)

29. Чайковський Я., Чайковська І., Чайковський Є. Ефективність діяльності банківських установ в Україні. *Світ фінансів*. 2022. №3. С. 127-140

30. Оцінка інтеграції України до європейського економічного простору: монографія / за заг. ред. О. О. Борзенко. Київ: Інст-т екон. та прогнозів. НАН України, 2021. 493 с.

31. Ясько Ю. І. Механізм реалізації конкурентної політики держави. *Scientia Fructuosa*. 2022. №5. С. 29-41

32. Berger A. N. Bank Competition and Financial Stability. A. N. Berger, L. F. Klapper, R. Turk-Ariss. *Journal of Financial Services Research*. 2009. № 35. С. 99–118.

33. Економічні суперечності глобалізації та локалізації в умовах гібридної війни та післявоєнної реконструкції: монографія / за ред. А. А. Гриценка. Київ: Інст-т екон. та прогнозів. НАН України, 2022. 636 с.

34. Швидка Т. І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації : монографія. Харків. Право, 2020. 376 с.

35. European Commission Analytical Report. Brussels. 2023. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf (дата звернення 05.05.2023)

36. Євроінтеграційна діяльність. Антимонопольний комітет України. URL: <https://amcu.gov.ua/napryami/mizhnarodna-diyalnist/mizhnarodnespivrobitnictvo>

37. Смирнова К. В. Основи права конкуренції Європейського Союзу та «європеїзація» конкурентного права України. Київ : Київський університет. 2021. 223 с.

38. Рашкован В., Корнилюк Р. Концентрація банківської системи України: міфи та факти. *Вісник Національного банку України*. 2015. Грудень. URL: https://journal.bank.gov.ua/uploads/issues/234_ukr.pdf (дата звернення 05.05.2023)

39. Сирота В. Банківська система України – не місце для вітчизняного капіталу? URL: https://dt.ua/finances/bankivska-sistema-ukrayini-ne-misce-dlyavitchiznyanogo-kapitalu-256933_.htm (дата звернення 05.05.2023)

40. Трансформація банківської системи у контексті глобалізаційних викликів: монографія / за ред. О. В. Дзюблюка. Vienna: Premier Publishing s.r.o. Vienna, 2018. 354 с.

41. Міжнародна мережа з питань конкуренції. Антимонопольний комітет України. URL: <https://amcu.gov.ua/napryami/mizhnarodna-diyalnist/mizhnarodna-spiivprasya-u-galuzi-konkurenciyi/mizhnarodna-merezha-z-pitan-konkurenciyi>

42. Вишневський В. Л., Івахненко І. М. Адаптація конкурентного законодавства України до права Європейського Союзу на сучасному етапі Євроінтеграційного процесу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. №6. С. 217-221

43. Довідник банків, які мають банківську ліцензію. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/institutions>. (дата звернення 05.05.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Динаміка темпів приросту окремих показників ринку роздрібних банківських послуг в Україні у 2016–2022 рр., %

№	Показник	зміни до попереднього періоду						
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1	Чисті кредити фізичним особам	-15,8	9,0	-0,7	-33,3	-20,8	21,0	-33
2	Кошти фізичних осіб, всього	17,9	20,4	-9	-0,2	8,7	9,6	16,75
3	Кошти фізичних осіб в іноземній валюті	21,4	1,1	13,2	0,5	11,2	1,7	26,0
4	Обсяг валюти, проданої банками населенню	-20,1	-23,9	-37,8	-84,3	27,8	575,9	2067,9
5	Обсяг валюти, купленої банками в населення	-17,3	8,4	-48,8	-26,7	69,1	123,4	-11,5
6	Обсяги приватних грошових переказів в Україну, всього, у тому числі:	7,4	13,6	13,0	42,2	21,1	12,2	-9
6.1	– через коррахунки банків	1,1	0,5	8,9	52,8	25,2	25,8	-31,5
6.2	– через міжнародні платіжні системи	14,9	27,1	16,2	34,2	17,7	-0,2	1,9
7	Операції з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками	28,7	23,5	11,2	21	30,6	31,9	5,2
8	Банківські пристрої самообслуговування	9,6	11,6	-9,3	-8,9	1,3	9,5	1,2
9	Платіжні термінали торговельні	41,4	43,6	-7,0	-2,6	14,6	16,1	3,8
10	Платіжні термінали банківські	-0,1	0,5	-13,7	-19,0	-3,7	0,9	0

Джерело: розраховано автором за даними: [16]

Додаток Б

Банки з іноземним капіталом, які функціонують в Україні

№	Назва банку	Країна походження капіталу	Власники банку
1	АТ «Укрсіббанк»	Франція, ЄБРР	60% – Публічне акціонерне товариство «БНП Паріба» Франція, 40% – ЄБРР
2	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Австрія, ЄБРР	30% – ЄБРР, 68,28% – Райффайзен Банк Інтернаціональ АГ (Австрія)
3	Crédit Agricole	Франція	100% – АТ Креді Агріколь
4	АТ «Кредобанк»	Польща	100% – Польський акціонерний банк «Загальна ощадна каса»
5	АТ «ОТП-банк»	Угорщина	100% – ВАТ ОТП Банк
6	АТ «Прокредит Банк»	Німеччина	89,32% – ПроКредит Холдинг АТ, 11,05% – Федеративна Республіка Німеччина в особі федерального Уряду
7	АТ «Сенс Банк»	Ряд країн	Фізичні особи: Ізраїль, РФ, Італія, Ліхтейнштейн
8	АТ «БТА Банк»	Казахстан	100% – фізична особа: Ракішев Кенес
9	АТ «Ідея Банк»	Польща	100% – Гетін Холдінг
10	АТ «Правекс Банк»	Італія	100% – Інтеза Санпаоло С. п. А.
11	АТ «Сітібанк»	США	100% – Сітігруп Інк США
12	АТ «Дойче Банк ДБУ»	Німеччина	100% – Дойче Банк Акцієнгезельшафт
13	АТ «Інг Банк Україна»	Нідерланди	100% – ІНГ Груп Н. В.
14	АТ «Кредит Європа Банк»	Туреччина	100% – фізична особа: Озегін Гусну Мустафа
15	АТ «Піреус Банк МКБ»	Греція	99,99% – Піреус Банк С. А.

Джерело: розраховано автором за даними: [43]